

Rozhovor

Kateřina Šafaříková

katerina.safarikova@hn.cz

Kdyby Rusko napadlo Ukrajinu dřív, Evropská unie by to neustála

Sedmadvacítka se zásadně změnila a její politická impotence je pryč, domnívá se nizozemský historik a politolog Luuk van Middelaar. Rusko má podle něho stále možnost sebereflexe a pokání. Teď ale existují jen dvě možnosti: buď budeme mít mír, nebo spravedlnost.

Očekávejte skvělý výukový čas, říká a českém předsednictví Evropské unie jeden z nejvyhledávanějších znalců evropské politiky v současné době, historik a politolog Luuk van Middelaar. „Půl roku budou vaše ministerstva přímo v evropské kuchyni. Bude to „booster shot“ – posilující dávka – pro politiky, úředníky i občany,“ tvrdí Nizozemec van Middelaar. Mluví také o tom, že Evropě chybí příběhy velkých Evropanů, jeden se však teď našel – na Ukrajině. A zmiňuje, že práva veta v Evropské unii, o jehož zrušení se začalo mluvit a Češi debatu teď převzmou, by se nezbavoval. „V dosažení jednomyslnosti mezi sedmadvaceti je kus krásy,“ dodává v exkluzivním rozhovoru pro HN.

HN: V čem je Evropa dnes jiná, než byla v době prvního českého předsednictví v roce 2009?

Změnila se zásadně, prošla vnitřní transformací. Do první finanční krize v roce 2009 o sobě Evropská unie smýšlela jako o tržním regulátorovi. Teď o sobě přemýšlí víc jako o politickém společenství, které má hranice, má přátele mezi sousedy, ale také nepřátele – Rusko. Evropská unie je teď mnohem víc manažerem dění než jen regulátorem trhu.

HN: Co přivodilo tu změnu? Krize?

Série krizí v poslední dekádě. Pád banky Lehman Brothers, dluhová a migrační krize, brexit, pandemie covidu-19 a teď ruská válka proti Ukrajině. Krize jsou jako pídní vrstvy: ukládají se postupně jedna na druhou a s každou další přichází nová zkušenost, znalost, nová vnitřní síla. A také větší sebevědomí.

HN: Byla by reakce na Putina stejná, kdyby Evropská unie neměla vámi zmíněné vrstvy?

Jsem přesvědčený, že ne. Kdyby ruská válka proti Ukrajině přišla o pět, osm let dřív, unie by ji nezvládla. Členské státy by se dost možná rozdělily do nesmiřitelných bloků, tak jako se to stalo v roce 2003 v době americké operace v Iráku. Podobně v době balkánských válek v 90. letech neexistovalo žádné vědomí sounáležitosti mezi Evropany. Nikdo nevolal pro společné reakci, nikdo ji ani nečekal. Bylo to období politické a hodnotové impotence Evropské unie, která přitom právě přijala společnou měnu.

HN: Změní získané zkušenosti unii navzdý? Udrží se vědomí, že jsme jeden celek, i když se do Evropy vrátí klid?

Základní rámec, v němž se integrovaná Evropa pohybuje, se skutečně nezměnil. Smlouva, instituce, to všechno zůstává stejné. Staveb-

ní kameny unie, státy a společnosti v nich, si ale stále víc uvědomují, že venku to fouká, a abychom přežili a prosperovali, budeme muset spojit síly. V knize Pandemonium píšu, že koronavirová nákaza, která se šířila v různých státech různě, ale zároveň byla všude, vedla k zárodku evropského veřejného prostoru. Lidé se začali zajímat o dění u sousedů stejně, jako se zajímali o situaci doma. Nebylo to přitom jen o srovnávání; lidé přímo na sobě pociťovali rozhodnutí, která učinili druzí, a dožadovali se společných řešení. Takhle zkušenost zůstane. Ale hlavně se domnívám, že klidné časy skončily. I když přestane válka na Ukrajině, pořád budeme čelit tlaku Číny, budeme se muset vyrovnat se ztrátou zájmu USA o Evropu a tak dále.

HN: Lidé ve střední a východní Evropě se občas ptají, zda se teď už Západoevropa ně poučili z Putina a vidí, že jsme ohledně

~
Státy unie a společnosti v nich, si stále víc uvědomují, že venku to fouká. Abychom přežili a prosperovali, budeme muset spojit síly.

hrozeb ruského režimu nebyli rusofobní. Poučili se Západoevropané?

Jsmem teď mnohem víc v souladu s tím, jak vestřední Evropě vnímáte Rusko. Hodně jsem v poslední době jezdil do Německa a Němci jsou Ukrajinou velmi zasaženi, Ukrajinu tam víc podporují běžní lidé než vláda. Pozoruju to i doma v Nizozemsku: dříve lidé Ukrajinu vnímali jako prostor někde u Ruska a nevěděli, jestli je součástí evropského, nebo ruského světa. To se teď změnilo. I květnová výhra v Eurovizi (*ukrajinské skupiny Kalush Orchestra, pozn.red.*) je důkazem, že kulturně, emočně, vizuálně je Ukrajina považována za člena evropské rodiny. Putinovo Rusko ji naopak opustilo.

HN: Na jak dlouho?

Jsem historik a historie je otevřená. Nemyslím si tudíž, že Rusko nutně čeká jen cesta zkázy a rozvratu. Stále si může vybrat sebereflexi a pokání. Teď jsem každopádně v situaci, jak ji definoval politolog Ivan Krastev: buď

budeme mít mír, nebo spravedlnost. A protože po všech těch zvěrstvích, ke kterým každý den dochází na Ukrajině, musíme dosáhnout spravedlnosti, bude v nejbližší představitelné budoucnosti válka pokračovat.

HN: Mluvíme spolu krátce předtím, než by Rusko mělo zavítět plynovod do Evropy kvůli jeho každoroční údržbě. Řada lidí tvrdí, že Putin pak už dožádku neobnoví. Nepukne jednotná Evropská unie, když budou jednotlivé země soutěžit o nedostatkovou surovinu?

Bude to těžké, to si přiznáme, a není jisté, jestli a jak to unie ustojí. Do určité míry je zázrak, že Evropa ušla celou tu čtýřměsíční cestu, od invaze po kandidátský status Ukrajině, jednotná se všemi svými národními odlišnostmi a preferencemi.

HN: Ve své knize Le réveil géopolitique de l'Europe, Geopolitické probuzení Evropy, píšete, že se unie v tomto smyslu probudila. Neměli bychom být schopni ten tlak ustát? V knize mluvíme o trendu geopolitického probuzení Evropy. Nestane se to přes noc. Geopolitika znamená tři věci: zaprvé využívání moci k dosažení vlastních cílů. Tedy nejen tržní regulace nebo přesvědčování, ale čisté moci. Evropská unie přitom od počátku stojí na neutralizaci konfliktů, nacionalismů, mocenských her. Za druhé geografie. Unie dlouho fungovala v logice kružítka: zapichnete ho do Bruselu, bližší kruh jsou členové, další sousedé. Jaké jsou vztahy mezi sousedy nebo mezi sousedy a členy, Evropská unie neřešila, až teď. Za třetí, potřebujete příběhy, které budete vyprávět. Putin má svůj příběh Ruska, Joe Biden má příběhy velkých Američanů. My máme národní příběhy – slavných Němců, Nizozemců, Čechů. Ale nemáme ty evropské. Takže jsme sáhli po univerzálních hodnotách. Říkáme: lidská práva, demokracie, rovnost. To je v pořádku. Ale nestačí to. Každá lidská pospolitost potřebuje svůj velký příběh.

HN: Kdo by ho mohl unii dodat?

Volodymyr Zelenský. Jeho příběh se odehrává před našima očima, takže je dostatečně uvěřitelný. Zároveň obsahuje nutné mytologické prvky – malý chrabrá muž sám proti velkému Rusku –, aby přesáhl naši každodennost a mohl se vyprávět z generace na generaci. Mentálně, spirituálně, je Ukrajina už teď součástí nás samých mnohem víc, než si mnozí uvědomují, a Zelenský to velmi silně ztělesňuje.

HN: Vstoupí Ukrajina do Evropské unie?

Vstoupí, ale datum neodhadnu. Neumím si představit, jak by se to mohlo stát, aniž by Ukrajina vstoupila do NATO. Kyjev potřebuje bezpečnostní záruky na své cestě na Západ a Evropská unie mu je nemůže dát. Vy, Polsko a další země z bývalé sovětské zóny jste také nejdříve vstoupili do Severoatlantické aliance a teprve poté do unie. Proces přistoupení do Evropské unie bude v každém případě trvat dlouho a jen doufám, že to nepovede k budoucím zklamáním a deziluzím.

HN: Co se očekává od Česka, středně velkého východoevropského státu, během jeho předsednictví?

Paradoxně se očekává míň než před třinácti lety, kdy se ještě země střídaly ve všech formacích Rady a také evropské summitu řídili různí premiéři. To už neplatí. Teď se čeká, že budete hlavně hledat dohody ve věcech, které přináší doba, především v otázce Ukrajiny. Předsednictví je nyní méně oslnivé, o to víc je to ale skvělý výukový prostor. Půl roku budou vaše ministerstva přímo v evropské kuchyni.

Bude to „booster shot“ – posilující dávka – pro politiky, úředníky i občany. Vytváří to vztah spoluvlastnictví Evropské unie, uvědomění si toho, že unie není jen „Brusel“, ale my všichni.

HN: Jednou z už oznámených událostí bude uspořádání neformálního summitu o širší Evropě (Wider Europe Summit) v Praze na začátku října, kde by se měly sejít unijní špičky spolu s těmi evropskými státy, které chtějí s unii spolupracovat. Středoevropské politiky to občas hodnotí jako nápad, jak ve skutečnosti oddálit rozšíření Evropské unie. Jaký je váš názor na širší Evropu?

Napsali jsme s jedním kolegou text o tomto konceptu a nazvali jsme ho E40. Podle zhruba čtyřiceti zemí, kterých by se měl týkat – EU27 plus Balkán, Ukrajina, Moldavsko, Gruzie, Británie, Švýcarsko a další – a také podle dálnice, která vede z francouzského Calais přes Belgii a Německo až na Ukrajinu. E40 vidím pozitivně. Potřebujeme prostor, kde si budou všichni lidé rovni a kde nebudeme mávat unijní vlajkou, protože britský premiér by v takovém případě odešel. Potřebujeme platformu pro celou evropskou rodinu k debatě o obraně, energetice a dalších věcech. Rozšíření unie je samostatný proces, jedno druhé nediskriminuje.

HN: Pracoval jste na mocenském vrcholu v Bruselu, v Evropské radě, kde se scházejí prezidenti a premiéři a která je opředena různými historkami, kdo na koho křičel nebo kdo cestou na toaletu nikdy nevynechal barový pult. Jak byste Evropskou radu přiblížil?

Zasedání Evropské rady je skutečně dobrý generátor historek kvůli přítomnosti politických es. Nebo ještě lépe – je to takový papíňák. Hodíte všechny dovnitř, zavfete poklici a dostanete je pod tlak, protože summit zpravidla musí o něčem rozhodnout. A pak čekáte, co se stane v mezičase. Ministři mívají s sebou na jednáních v Bruselu pět šest lidí, kteří je kontrolují, na Evropské radě jsou lidé sami mezi svými. V sále panuje atmosféra soukromého klubu, lidé často nesmí dovnitř ani s telefonem. Řeč je přímá, všichni si tykají. Většinou se mluví národními jazyky, ale v horečce vyjednávání se často přechází do angličtiny. Angela Merkelová to často dělávala – mluvila německy, když ale chtěla působit důrazněji, naléhavěji, přešla do angličtiny.

HN: Působil jste jako poradce stálého předsedy Evropské rady Hermana Van Rompuye, psal jste mu projevy. Van Rompuy byl známý tím, že se věnoval haiku, krátké japonské poezii. Vyžadoval po vás stručná vystoupení?

Ano, preferoval krátké věty. Psal jsem mu děkovný proslov poté, co Evropská unie dostala v prosinci 2012 Nobelovu cenu míru. Projev přednesli půl na půl José Barroso, tehdejší šéf komise, a Van Rompuy. Hodně se o té řeči tehdy vyjednávalo. Van Rompuy to považoval za jeden z nejdůležitějších projevů ve svém životě. Chtěl, aby byl silný; v krátkých větách,

~
Neumím si představit, jak by mohla Ukrajina vstoupit do Evropské unie, aniž by vstoupila do Severoatlantické aliance.

krátkých slovech, osobní i univerzální svým vzkazem. Občas o tom projevu dnes přemýšlím, protože byl o míru v Evropě a my jsme teď ve válce.

HN: V poslední době se kvůli zkušenosti s obstrukcemi ze strany Viktora Orbána začalo mluvit o zrušení práva veta při hlasování v Evropské unii. Podobnou debatu jste zažil, když jste pracoval u Van Rompuye. Mělo by se veto zrušit? Není to způsob, jak hlas zemí jako Nizozemsko nebo Česko zatlačit do kouta?

Jsem k tomu skeptický. Problémem s jednomyslností v posledních letech nebyla skupina menších států zneužívající veto. Pro-

~
Unie nikdy nebude jako Spojené státy. Bude vždy něco víc než mezinárodní organizace a méně než federální stát.

blém se jmenuje Maďarsko. Je ale pravda, že blokující entita se může změnit a stát, který dnes vyzývá ke zrušení veta, se může ocitnout v přehlasované menšině. Je to živá hmota. Nizozemská vláda teď změnila názor. Poslední roky byla v této věci ostražitá, nový Rutteho kabinet má ale v koalici smlouvě vstřícný postoj ke zrušení veta v otázkách zahraniční politiky. Byl to požadavek nejproevropsější strany koalice a odpovídá poptávce Nizozemců po aktivnější roli Evropy na světovém poli.

HN: Proč jste ke zrušení veta skeptický?
 Protože si nemyslím, že je to průchodné. Dobrá třetina států je podle mých zkušeností zásadně proti změně pravidel, ačkoli třeba mlčí.

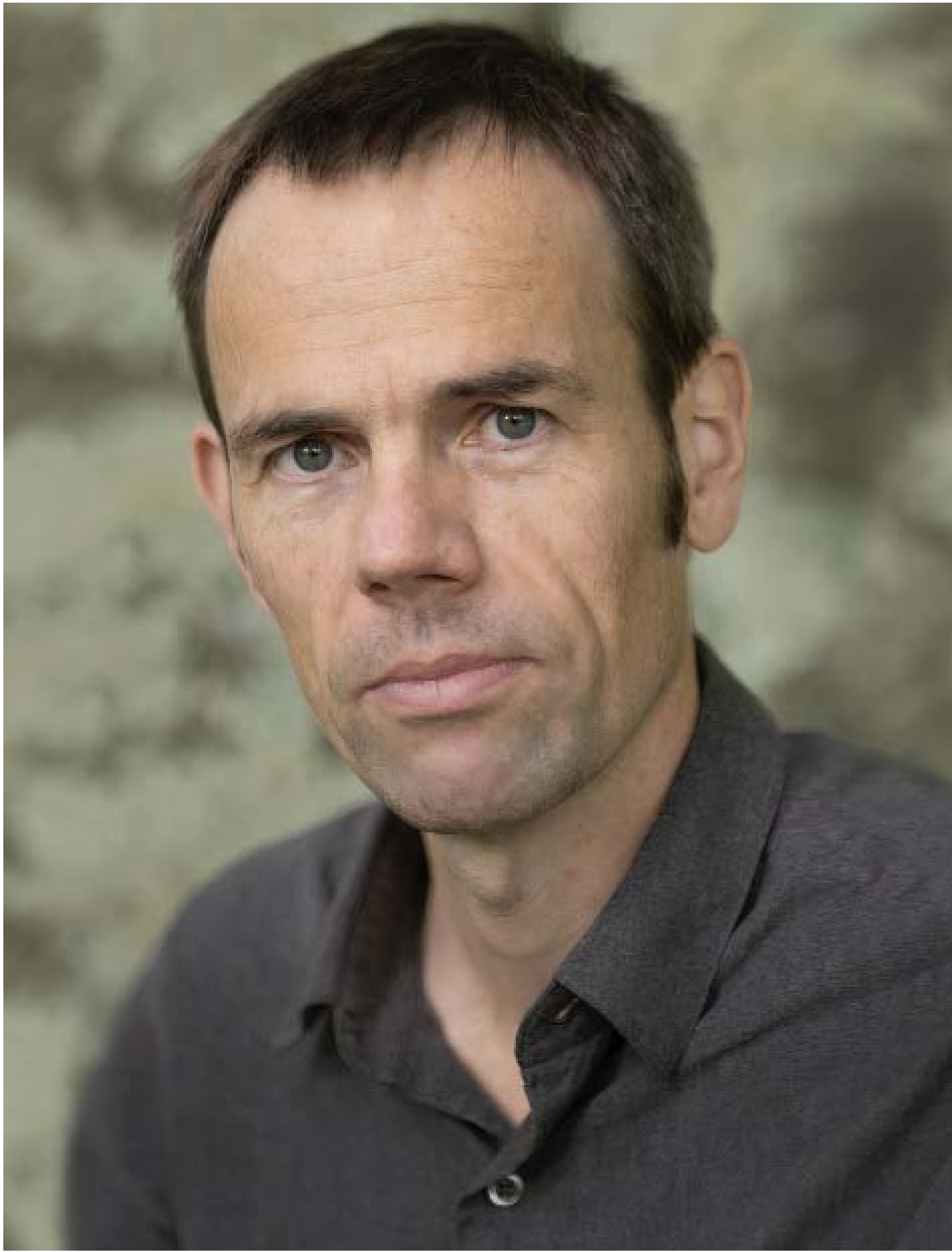
Když se podíváme, čeho všeho byla Evropská unie schopna v rámci stávající smlouvy, nemyslím si, že je důvod si zoufat. Potřebujeme dostatek politické vůle podpořené důvěrou občanů. Většinou se pak podaří najít pragmatické řešení. Navíc na tom jednomyslném sdělení celému světu „je nás 27 a všichni souhlasíme, protože si myslíme, že je to fakt důležitý“ je kus krásy. Možná bude dohoda trvat o dva týdny déle, o jeden summit víc. Ale když člověk trochu poodstoupí, je Evropská unie pořád jeden velký blok, který kráčí spolu. Nestavám názor, že se unie musí vydat cestou federalizace a zrušení veta, aby mohla pokračovat dál.

HN: Podle vás neexistuje dilema buď federalizace unie, nějaký superstát, nebo její rozpad?

Považuju to za falešné dilema. Unie nikdy nebude jako Spojené státy, Brusel se nikdy nestane druhým Washingtonem. Evropská unie bude vždy něco víc než mezinárodní organizace a méně než federální stát. Jednotlivé společnosti v Evropě jsou na jedné straně docela fixované na svoje národní prostředí, na straně druhé společně instituce, které jsme od 50. let postavili, prokazují dostatečnou sílu, aby strukturu Evropské unie podržely. Tak proč to měnit.

HN: Jak ale před evropskou veřejností obhájíte, že celé půlmiliardové společenství s válkou za humny blokuje premiér jedné menší země jenom proto, že může?

To je jediný moment, kdy pochybuju o zachování veta – když vidím Viktora Orbána. Ale zatím jsem nenašel dostatek argumentů pro to, abychom se s jednomyslností jako principem jednu provždy rozloučili.

Potřebujeme evropský příběh Evropa potřebujete společný příběh, který se bude vyprávět, říká Luuk van Middelaar. Ten příběh by mohl dodat Volodymyr Zelenský.

Foto: archiv Luuka van Middelaara

LUUK VAN MIDDELAAR (49)

- Nizozemský historik a politolog.
- V letech 2010 až 2014 působil jako poradce a autor projevů předsedy Evropské rady Hermana Van Rompuye.
- Napsal několik knih, zejména oceňovanou The Passage to Europe (Cesta k Evropě), Pandemonium a naposledy Le réveil géopolitique de l'Europe (Geopolitické probuzení Evropy).
- Žije v Bruselu, píše komentáře do nizozemského deníku NRC Handelsblad a učí na Leidské univerzitě.